

Oláh Sándor

Pirosné

Székelyzsombor¹ Erdély délkeleti részén, az egykori Szász-föld (Terra Saxonum) és a Székelyföld (Terra Siculorum) határán, a jelen közigazgatási beosztás szerint Brassó megyének Hargita megyével határos települése. A Kishomoród alsó folyása mentén a Persány hegyvonulat és a két Homoród menti dombtság közötti, északról délre nyíló völgyben elnyúló, fésűs településszerkezetű falut déli irányban aszfaltozott út köti össze a közeli közlekedési fő vonalakkal (az E 60-as nemzetközi út és a dél-erdélyi fővasút). A faluban nincs rendszeres autóbuszjárat, a zomboriak hetente két alkalommal a szomszédos Hargita megyéből időszakosan működtetett Szentegyháza és Brassó között közlekedő magánjáratot vehetik igénybe, de ennek útvonala nem halad át a kistáj központján, Kőhalmon.

Székelyzsombor közigazgatási besorolása történeti időben többször változott: a XVI. századtól közigazgatásilag a szász Kőhalom székhez tartozott, de 1502–1876 között a falu területén volt egy Felső-Fehér vármegyéhez tartozó „jobbágyfertály” is². 1850-től a Nagyszebeni katonai kerület, kőhalmi körzet, kő-

---

¹ Dolgozatunk 2000 nyarán a faluban töltött közel két hónaposterepmunkának egyik eredménye.

² Binder Pál: *Közösmúltunk*. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudális kori falusi és városi együttéléséről. Kriterion: Bukarest, 1982.80. Kunos 1999:3).

halmi alkörzet, 1857-től a Brassói kerület, köhalmi járás, 1873-tól Köhalom szék és Felső-Fehér vármegye köhalmi járásának része a falu. 1880-1910 között Udvarhely vármegye Homoródi járásának, 1920-tól Udvarhely megye Oklánd járásának községe Zsombor. 1940-1944 között az akkori közigazgatási beosztás szerinti nagyközség területét a bécsi döntés két részre osztotta: a szántóterület jelentős része a szomszéd ország területén maradt.

A falu 1956-tól Sztálin, majd Brassó tartomány Köhalom rajonjához tartozott. 1968-tól Zsombor Brassó megye Homoród községének egyik faluja, az addig önálló községként működő település ekkor elveszíti ezt a státust, megszűnnek a helyi állami intézmények (néptanács, milícia), a falu a szomszédos Mirkvásárral a román többségű Homoród község része lett. 1990-ben helyi kezdeményezés indult a községi státus visszaszerzésére és a többségben székelyek lakta Hargita megyéhez való csatlakozásért, de ez az elképzelés nem valósult meg³.

A helyi köztudat úgy tartja, hogy a régi Udvarhely vármegyében Zetelaka után Zsombor volt a második leggazdagabb település. A falunak jelentős erdővagyonra volt, ezt a múlt század második felében a faluvezetés vásárlásokkal gyarapította, főleg a vargyasi Dániel báróktól szereztek nagyobb erdőterületeket. Az erdők (főleg tölgy és bükk) hasznáiból az első világháború előtt annyi tőkét helyeztek bankba a falu, hogy ennek kamatai fedezték a birtokosok állami adóját⁴.

3 Ennek a tervnek ma már nincs realitása, Romániában több nagyobb falu próbálkozott az önállósulással, népszavazásokat tartottak, (pl. a Csíki medencében Csíkmadarason, Kozmásán, Lázárfalván, de Erdély más tájain is) de a központi költségvetésből nem különítettek el alapokat az önállóságra törekvő települések saját intézményeinek létrehozására. A zsomboriak szándéka még nagyobb akadályokba ütközött volna, mert a megyehatárt is módosítani kellett volna. De ebben a kérdésben akkor sem volt és ma sincs teljesen egységes helyi álláspont.

4 Az idősebbek szerint ez a tőke a háborúval elveszett: hadi kölcsönbe adták, de „megtukott a bank, elveszett a háború, elveszett az ország” (79 éves férfi).

1944-ben a faluhatár kiterjedése 7.918 kat. hold, ekkor 318 családi ház és 1276 lakos volt a faluban⁵, 2000-ben 212 családi háztartást és kb. 520 lakost tartott nyilván a községi tanács. A falu jövedelmi viszonyait, gazdasági potenciálját jellemzi, hogy az épület- és telekadókból, járműilletékekből, legeltetési taxákból a községi költségvetésbe befolyó összeg közel felét felemészti az utcai közvilágítás költsége⁶.

Székelyzsombor külső kapcsolatait története során a közigazgatási határok változásai is alakították. A kistáj központja a közeli mezővároska, Köhalom, a zsomboriak ide vitték a pénteki hetipiaccra a gabonát, fát eladni, de Székelyudvarhelyre és a lövétei hetipiaccra is szállítottak gabonát. Más mezőgazdasági termény nem került piaci eladásra. Századunk közepéig viszonylag jelentős volt az állattenyésztés, a kiterjedt legelőkön több marhacordája volt a falunak: külön legelőrészen legeltették a tejelő, igavonó és növendék állatokat, illetve a juh- és kecskeállományt.

A XIX. század közepétől írott források többször utalnak arra, hogy az időszakos elvándorlás a faluból folyamatos jelenség volt⁷. Bukarestbe, Brassóba és Nagyszébenbe mentek a legtöbben pénzeszközre, de a közeli szász falvak gazdához is elszegődtek szol-

5 Magyarország helységnevtára 1944. A magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.

6 Néhány gazdasági adat: A faluban 310 szarvasmarha, 40 ló, 476 juh és kecske, 27 traktor, 20 eke, 4 vetőgép, 5 aratógép (ebből három alapítványi tulajdon), 26 személygépkocsi, 2 kisteherautó van. Az adatokat Jobb István községi alpolgármesternek köszönjük.

7 E migrációra vonatkozó adatokat találtunk az alábbi dokumentumban: *A zsombori ágostai hitvallású evangélikus egyház Emlék-Könyve, a régiebb időkől fogva a legújabb időkig. Elkezdett 1877-ben.* Egyh. Lvt. Kézirat. (a továbbiakban: Emlékkönyv) pl. 1861-ben a „bukarestben tartózkodó zsombori evang. hívek részint maguk ajándékoztak, részint másoktól gyűjtöttek és elküldöttek 59 frt.ot 79krct osztr. ért.-ben 1861-ben. (Emlékkönyv 353 l.) 1871-ben „Virgonás Annók, ki Bukarestből, hol szolgál látogatásra hazajött ajándékoz 1871 évi július 30-kán az oltárra négy szép és nagy fagyöngy stearin gyertyát”. (Emlékkönyv 336 l.)

gának, béresnek házasságkötés előtt a fiatalok. A századforduló táján az amerikai kivándorlás is érintette a falut: „Egy új szokásuk az Amerikába való vándorlás, ahova a legutóbbi három év alatt 48-an vándoroltak ki” – jegyzi le a helyi evangélikus lelkész 1908-ban⁸.

A két világháború között a zomboriak számára a dél-erdélyi városok váltak a migráció fontosabb célpontjává.

Egy kis létszámú helyi cigány kereskedőcsoport ebben az időszakban nyugat-európai nagyvárosokban textiliákkal kereskedett.

Az interetnikus kapcsolatok előtörténete

A térség etnikai kontaktzóna, soketnikumú, sokfélekezetű társadalmi tér: szászok, románok, magyarok, cigányok, kisebb számban zsidók éltek itt egymás mellett a századok folyamán.

Az etnikai, nemzeti ségi struktúrában a domináns szerep Zsombortól délre a szászoké, északra a székelyeké volt.

A különböző etnikai csoportok térbeni strukturálódása a környékbeli településeken a következő volt: Köhalomban, Darócon, Homoródon a települések központi részeit a szászok tekintélyes kőházai foglalták el, a széleken románok telepedtek meg, építették fel faházait, templomait. A települések peremén cigány lakosság is élt. Az 1893. január 31-i cigány összeírás szerint a Zsomborhoz közeli Köhalomban 10,1%, Homoródon 15,8%, Mirkvásáron 14,1%, Kacán 14,1% volt a cigány lakosság aránya.⁹ A köhalmi járásban, ahová Zsombor 1880-ig tartozott, minden községben állandóan letelepedett cigány lakosság volt, arányuk járásszinten 11,66%.¹⁰ A cigányok is lakta 31 községből 23-ban

⁸ Emlékkönyv 156 l.

⁹ A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei. Szerkeszti és kiadja az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest 1895. 25 old.

¹⁰ i.h. 13 old.

a többségi lakosságtól teljesen elkülönülten éltek, 3 községben vegyesen és 5 községben részben külön, részben vegyesen.

Zsomboron (15,7% a cigány lakosság aránya) a lokális etnikai térszerkezetben a központi helyet a magyarok – pontosabban az evangélikus magyarok – foglalták el.

Vizsgálatunk színhelye nem csak soketnikumú, hanem sokfélekezett társadalmi tér is: Zsomboron a magyarok evangélikusok, katolikusok, unitáriusok, reformátusok, és a románok görög keletiek. A nemzedékek óta helyben élő cigány családok többsége római katolikus és unitárius vallású, az utóbbi évtizedekben beköltözöttekről nehéz megállapítani, hogy melyik egyházhoz tartoznak, nem kapcsolódnak egyik felekezethez sem.

A társadalmi élet szervezésében, oktatásban, személyközi magatartás szabályozásában az evangélikus egyháznak volt a legfontosabb szerepe¹¹.

A helyi társadalmi élet színterein vezető szerepük mai napig az evangélikus magyaroknak van¹².

Az 1850-től bevezetett hivatalos népszámlálások adatai szerint a lakosság etnikai összetétele a következő volt¹³:

---

11 Mai viszonyok között is hasonló a helyzet, kiegészítve azzal, hogy a termelés-szervezésben, termelési szolgáltatásokban (gépi munka a földművelésben) is jelentős részt vállal az evangélikus egyház. Ugyancsak presbitériumi kezdeményezésre az egyház szervezésében építették ki a falu kábeltelevízió hálózatát is.

12 Fülöp Károly (sz. 1957) helyi születésű helytörténész szerint a mentalitásban ma is felfedezhetők a jobbágyi és szabad kategóriák közötti különbségek: *Az, hogy a falu századunk közepéig erős szabadparaszti közösség volt, ma is tapasztalható a mentalitás szintjén, döntési helyzetekben. Van egy erős központi mag, véleményvezérek, az egykori szabad parasztok utódai, akik helyi szinten eldöntik a dolgokat. A többiek ezekhez viszonyulnak: követik leggyakrabban.*

13 Varga E. Árpád adatai.

év	összes	román	magyar	német	egyéb	zsidó	cigány
1850n	1319	144	1074	26	75	–	75
1880a	1140	212	845	9	74	.	.
1880b	1140	218	869	9	44	.	.
1890a	1152	199	886	7	60	.	[182]
1900a	1210	212	926	5	67	.	67
1910a	1189	269	910	7	3	.	.
1920n	1194	283	902	2	7	5	.
1930a	1165	259	895	7	4	–	3
1930n	1165	256	895	2	12	5	6
1941a	1276	181	1080	3	12	–	12
1941n	1276	174	1044	1	57	–	57
1956	956	.	.	.	.	.	.
1966a	828	107	717	–	4	–	4
1966n	828	102	681	–	45	–	45
1977n	640	55	536	1	48	–	48
1992n	549	52	468	6	23	–	22

Jelmagyarázat:

. *Nincs adat.*

A [ ] *közt szereplő szám az 1893. évi cigány-összeírás adata.*

A népszámlálási adatokkal ellentétben az utóbbi fél évszázadban a helyi cigány lakosság létszáma emelkedett, 2001-ben lélekszámuk kb. 80–90 fő volt.

A helyi történeti hagyomány szerint *kalányos* és *üstös* román cigányok először a Román utca végénél, a falu szélén kezdődő dombon telepedtek meg a régi időkben. Itt földbe vájt kunyhókban, burdékban laktak, a kis teleptől nem messze külön cigánytemető is volt, az evangélikus és katolikus magyarok, valamint az ortodox románok akkoriban nem fogadták be a cigányokat temetőikbe.

Később a falut nyugatról határoló Várhegy oldalába magyar cigányok települtek, itt ma is él néhány család. *„Itt voltak a magyar cigányok, s ott a Román utca vége felé, az erdő felől a román cigányok, ott laktak a kalányos cigányok, de becsületösök voltak, dolgozók, nem loptak.”* (72 éves magyar férfi).

A két világháború között néhány üstös cigánycsalád meggazdagodott, ezek külföldön kereskedtek textiláruval, tágas, díszes házakat építettek a Román utcában. A második világháború idején elvándoroltak a faluból, egyrésztük a Bánságban telepedett le. A legtöbb helyi cigány család azonban napszámból, illetve a részes földművelésből élt: a magyarok kukoricaföldeket vetettek be a cigányoknak, akik ezért napszámmal tartoztak a gazdáknak. *„Régebb jártak napszámba, volt úgy is, hogy földet vettünk nekik az az övék volt, azért hat napot dolgoztak, egy vékásért hat napot s a két vékásért tizenkét napot jöttek kapálni. Nem egyszerre, hát egész nyáron, haza is vittük a törökbúzát nekik a lovakkal. Ez volt a régi világ de eltelt.”* (77 éves magyar asszony).

Ma a cigányok zöme a falu északkeleti részén a „Patak”-ban lakik, néhányan a főutcán vettek házat. A Patak egy rejtett síkátor, az elmúlt három évtizedben népesült be „jövevény” cigány családokkal, ezek és a helyi cigányok között alig van társadalmi érintkezés.

A cigányoknak nincs sajátos etnikai jegyeket hordozó ruházatuk, öltözködésükben kedvelik az élénkebb színeket. Nem beszél a cigány nyelvet, csak a magyart, illetve a szocializmus éveiben a faluba költöztek a román és a magyar nyelvet használják.

Jelenlétük gyakori a falu nyilvános terében, a fiatalok főleg a főtúcán lévő bár körül töltik naphosszat az időt. A családfenntartók alkalmi munka vagy adományok után járkálnak, a lovászok csoportosan szekereikre ülve nyargalnak végig a főtúcán a szomszéd falvak felé.

Sajátos ünnepeik nincsenek, a legfontosabb közösségi esemény a faluban, amelyen a cigány fiatalok is – székely népviseletben – részt vesznek minden évben, a szüreti bál. A székely ruhában a magyar fiatalokkal együtt a falun végigvonuló cigány fiatalokról az idősebb magyarok rosszállással, rejtett szégyenkezéssel beszélnek.

A cigány lakosságnak a helyi közéletben nincs jelentékeny szerepe, nem szavaznak egységesen, mint ahogy néhány szomszédos faluban előfordul. A községi tanácsban nincs cigány képviselőjük, nincsenek saját, formális intézményeik, egyesületük. Nem élnek vallási életet, az egyházzal való kapcsolatuk meglehetősen laza, csak a szükséges szolgálatok igénybevételekor fordulnak az egyházhoz, temetéskor, ritkán keresztelők alkalmával. Felekezeti hovatartozásuk vegyes: vannak köztük római katolikusok, unitáriusok, evangélikusok, görög keletiek.

A cigány társadalom differenciáltsága

A helyi cigányok történetileg kialakult életvilágának legfontosabb sajátossága, hogy bár életformájuk lényegesen nem különbözik, a mikrotársadalmi csoportok között és társadalmi válszfalak léteznek.

A helyi származású, régi cigány családok tagjai nem vállalnak közös identitást a szocializmus éve alatt beköltözött családokkal. A két csoport közötti társadalmi elkülönülés fenntartását a mindennapi kapcsolattartásban a származásra, a történeti elővilágban gyakorolt foglalkozásokra, a viselkedésformák különbözőségére,

a becsületre alapozzák (alább következő esetbemutatusunkban ez a probléma részletezésre kerül).

A pozíciók, szerepek hierarchiájában azok vannak alul, akik „most” a kommunizmus végén vándoroltak be.

A régi cigány családok a magyarok vélekedése szerint sem olyanok voltak, mint „ezök a lovászok, ezök a betyárok. Ezök mind a dögösnek a leszármazottjai. Ott a Patakba lesz egy kolónia, szóval már megvan, mert ott vannak már, hogy a lélekszám hatvan körül van. Ezök idefel, ahol ezök most laknak, itt mind rendös emberek laktak, itt az én időmbe cigány nem es volt, nem, csak ide osztán a kommunista világba felköltöztek, de ezök lótolvajok, ott van egy patak, ahova el tudják dugni, amit esszeszednek a falukból, úgyhogy nekik itt a tanya. De a cigányságnak a Ceu^oescu világba megvolt az előnyök, ha loptak az se volt baj, s most es megvan ez.” (66 éves magyar férfi).

A cigány–magyar viszony

A magyarok szempontjából az egyik legsúlyosabb helyi társadalmi probléma a cigány–magyar viszony jelenlegi állapota. A kérdéskör dimenzióinak részletes bemutatásától itt el kell tekintenünk, csak megjegyezzük, hogy akár ismeretelméleti probléma is lehetne e viszony kutatása, elfogadva azt a gondolatmenetet, hogy „nem annak a megismerése a kérdés, hogy a társadalom, mint szabadon cselekvő lények teremtménye, mit tesz, mit tehet, vagy mit köteles tenni önmagával, hanem az, hogy mit tesz a gazdaság a társadalommal...”¹⁴ Úgy gondoljuk, hogy a cigány–magyar viszonyban az utóbbi években tapasztalható feszültségek gyökereiről elsősorban gazdasági tényezők állnak.

---

¹⁴ Bernard Lepetit: *Komolyan veszi-e a történelem a szereplőket*. Valóság, 1997.2.14

A termelőszövetkezetek, állami gazdaságok felszámolása, a munkanélküliség, a falu általános elszegényedése következményeként a cigányok súlyos létfenntartási gondokkal küzdenek. A mezőgazdaság szocialista átszervezése előtti időkben, mint erre fennebb is utalások történtek, a cigányok és a magyarok sajátos gazdasági szimbiózisban éltek. Mára megfogyatkozott a gazdálkodó réteg, a földművelésben elterjedt a gépi munka, e fejlemények egyik következménye a cigányok és a magyarok közötti hagyományos gazdasági kooperációs formák megszűnése. A magyar gazdáknál alig akad munkaalkalom.

„Jönnek kéregetni. Éhesek, munkájuk sincsen, nem is nagyon hívják, mert nincs es mire hívni, nem vettünk, csak annyit, mennyit mi megkapálunk.” (66 éves magyar asszony)

A gyér alkalmi napszámos munka mellett a gyűjtögetés a másik megélhetési forma. Málnát, szamócat, gombát gyűjtenek eladásra a távoli erdőkben, ezzel házalnak a faluban és a szomszédos településeken. Kis létszámú cigánycsoport folyamatosan magyarországi vendégmunkára is jár. *„Menegettek Magyarországra is, de ott is ismerik, felismerik, hogy cigány, s ott sincs nagy becsületük...”* (64 éves magyar asszony)

A többgyerekes cigány családokban egyetlen rendszeres pénzbevétele az állami gyermeksegély, ezt a támogatást a községi vezetés a rendszeres iskoláztatás függvényeként folyósítja. Aki rendszeresen jár iskolába, az rendszeresen kapja a gyermekpénzt – mondja az alpolgármester. Másfajta szociális támogatási kísérlet is történt országos szinten – nem speciálisan a cigányok, hanem a földnélküli, alacsony jövedelemmel rendelkező családok támogatására – a kilencvenes évek közepén, de ez csak rövid ideig tartott:

„Az a megsegítő pénz, amit Illiescu urunk meghatározott volt, amíg az állam nekünk folyósította, addig mi is adtuk. De mikor látta, hogy sincsen alapja erre, akkor reátette a nyakunkra, a helyi

forrásokra, de nincs nekünk erre lehetőségünk.” (59 éves magyar férfi.)

E támogatási formának a helyi társadalomban a cigány családok voltak a fő kedvezményezettjei, a magyarok közül többen rosszalóan vélekednek erről:

„Itt azzal romlott el a dolog, hogy mikor a rendszerváltás volt, akkor ezek a nagy erős cigányok mind három-négyszázezer lejeket kaptak segélybe két-három esztendeig.” (62 éves magyar férfi)

Egy magyar gazdálkodó férfi, akinek földjeiről rendszeresen dézsmálják a közelben lévő cigánytelep lakói a termést, ezek helyzetének rendezését abban látná, ha sikerülne rászoktatni a cigányokat a földművelésre:

„Most mért nem járnak abba, hogy a GOSTAT (állami gazdaság) területén, ahonnan a szászok elmentek – hét-nyolcszáz hektár birtokot hagytak itt – adjanak földet nekik, s szorítsák reá, hogy dolgozzanak. Földet adunk, egy évig kitartást adunk, de ha lopsz, agyonlövünk.” (66 éves férfi)

A községi polgármesteri hivatal szociális támogatásai csak alkalmi kisebb adományok, néha enyhítik, de alapvetően nem változtatják meg a családok nehézségeit:

„Vannak kivételes családok, esetek, hogy senkije sincs, ha cigány akkor is, itt volt egy cigány ember, senkije se volt, én temettettem el. Ilyen dolgok vannak, de hogy minden rászorulón tudjunk segíteni, erre nincs lehetőség, nincs miből. Tanácsgyűlésen meghatározzuk, hogy tényleg, aki öreg, beteg, s nincs senkije, nem tud akkor amennyivel tudjuk segítsük, nem tudunk adni milliókat, hát egy százezer lejre veszünk valamit, élelmet, mert ha odaadjuk, megisszák. Veszünk kenyeret, olajat, amit kell, ami szükségesebb.” (58 éves vezető állású magyar férfi)

A cigány–magyar viszonyban a feszültségek két fő tényezője a cigányok növekvő létszámából következő helyi térfoglalás és a magyarok tulajdonának veszélyeztetettsége.

A helyi etnikai arányok változása a magyarokat nyugtalansággal tölti el:

„Fele a gyermekeknek az iskolában cigány... Az a baj... az a baj, hogy itt kevés a gyermek, a fiataloknak mindegyiknek csak egy vagy kettő, több gyermek nincs. Azt én már nem érem meg, de elkerülök szaporulatba a magyarokat, s akkor ki tudja, egyébbe is.” (78 éves magyar asszony)

A magyarok között általános vélemény, hogy a cigányok gyors szaporodásának gátat kellene vetni, ezt a létfenntartási nehézségekkel indokolják:

„El vannak szaporodva, azt mondják, hogy Magyarországon es kiadták a rendeletet, hogy annyi gyermek legyen, hogy tudják eltartani. Úgy is kell. Hát ha csináltatok, tartsátok el, az enyémet se tartotta senki, özvegyasszonyok vagyunk, hát mit akarsz, tartsuk a kölykeitököt, mondom Lenucának, már a negyedikkel, vagy az ötödikkel terhes.” (75 éves magyar asszony)

Egy magyar férfi véleménye a kérdésben valami mértéktartóbb, de hasonló tartalmú:

„A cigányok szaporodnak, jobban mint más nemzetiség, Homoródon, Kacán, mindenütt. S nem fékőzik. Én nem azt mondom, hogy ne legyen gyermekük, hogy ne legyen örömük, de nem éppen úgy, hogy neköm van nyolc gyermek, s nem csinállok semmit...” (66 éves férfi)

A négyosztályos helyi általános iskolát az alacsony tanulólétszám miatt minden iskolaév kezdéskor a megszüntetés veszélye fenyegeti. Ezért a tanítók nagy gonddal követik minden iskoláskorú cigánygyerek beiskolázását, és szorgalmazták a rendszeres iskolalátogatást.

A szaporodó cigány lakosság elkezdte a kirajzást a Patakból. A faluszéli mellékutcákban házakat vásárolnak a magyar szomszédság bosszúságára.

A tulajdonviszonyok eltérő értelmezése

A földművelő magyarok a gyakori mezei lopásokat a cigányoknak tulajdonítják. A gazdálkodók kénytelenek együtt élni tulajdonuk bizonytalanságának, védhetetlenségének tudatával. Tehetetlenül veszik tudomásul, hogy terményeik egy része eltűnik, ha bizonyíthatatlan, hogy cigányok lopták el, akkor is nekik tulajdonítják a lopást.

„Valamikor itt faluban olyan jó rend volt, nem kellett félni, hogy ha elmenyen hazulról, ha elmentél valahova, akkor már félsz, hogy nem-e történt valami, nem-e törtek be a házádba. Annyi sok a cigány, nem dolgoznak sehol, mikor a mezőről befogy a török-búza s a pityóka, hogy nem tudnak egy-egy fészket kiszedni, akkor megindulnak ők s lopnak.

Nem tud az ember mit csinálni, mert fél tőlük.

Neköm odafel van másfél hektár here s lucerna, mindjáromindjárom megfogom valamelyiköt benne, s azt mondják, engöm agyon kell ütni, mert ilyen hitvány embör senki sincs, mind én! Azt mondják, hogy az isten nem neköm teremtötte a földet! Hát mondom, adok másfél hektárt nektök, és vessétek el... Ők nem vetik el, mert nekik nincs pénzük... Elromlott, erősen elromlott a világ.” (66 éves magyar férfi).

Észrevehető, hogy a tulajdonlás eltérő értelmezései ütköznek a cigány–magyar kapcsolatokban. A cigányok értelmezésében a föld, akárcsak az ember, az Isten teremtése, egy adomány, ezen meg lehet, meg kell osztozni, hogy fennmaradhasson az ember. A magyarok annyira elkerülhetetlennek látják a javak időnkénti megdézsmálását, hogy néha a belétörődés hangját is hallani lehet:

„Éhesek s lopnak, mert valamit enni kell, valamiből meg kell élni. Ők is születtek, az isten teremtette. Most kezdik lopni a tejes törökbúzát, mind leszedik, mert az útról menyen be egyenesen oda,

már ellopták a hagymát egy asszonynak a földjéről. Oda hiába veted el, mert a cigányság mind elhordja. Ott áll meg, oda nyargal s onnan felrakja...” (65 éves magyar asszony)

A cigányoknak tulajdonított mezei lopások esetében közvetlen tettenérés igen ritkán történik, van példa arra is, hogy nem cigányok, hanem magyarok voltak a gyümölcs- és terményeltulajdonításban tetten értek. Ezeket az eseteket a magyarok kivételeknek tekintik, a köztudatban a cigányokról élő sztereotípiákat alapvetően nem változtatják meg.

A falu alpolgármestere úgy véli, hogy a cigányokkal probléma nem volna, „van egy pár család cigány, a lovas cigányok, akiknél a lopocskálás megy, de hát ez nemcsak itteni viszonylatban van, én úgy hiszem, hogy ez országos viszonylatban van, ez a mezei lopocskálás.”

A szomszéd falvakba a szászok kitelepedése után sok román és cigány család költözött be. A vidék etnikai térszerkezetének változását a magyarok önmagukra nézve hátrányosnak tapasztalják. Az alábbi vélekedés általánosan elfogadott a faluban:

„Inkább miért nem telepítettek a szászok helyi be onnan fejjelről magyarokat, mert mondja a televízió, hogy ott nehezebb a megélhetés, igen, de azok a románok inkább cigánnyal telepítik. Mondta János, a szász, amelyik nálunk járt, hogy mit gondolsz, bétettek egy cigánt hezzám – azt mondja – még a fát es bévítették, s bent fűrészték el a házba. No, az fáén, mondom.”

Az eltérő társadalmi, gazdálkodási szokásokkal szembeni ki-rekesztő magatartás általános:

„A cigán nép hitvány nép, akármit mondnak, az nem gazdaembörnek való. Akármit csinál sz véle... a gazdaembörnek meg kell szokni, s csinálni. Azok, ha valami van, már el es költik.”

A kilencvenes évek első fele a falusi társadalomban a feszültségek növekedésének időszaka a magyar-magyar viszonyban is.

A földtulajdon visszaszerzése körüli helyi harcokban, a tagosítás alkalmával a gyengéket az erősebbek birtokuk egy részéből különböző manőverekkel kíméletlenül kiszorították. A földvisszaadást szabályozó törvény a kollektivizálás előtt birtokkal nem rendelkezőknek is lehetővé tette a tulajdonszerzést, így a birtok nélküli cigányok is földhöz juthattak. A tulajdonvisszaadással elégedetlen magyarok háborgásának célpontjai a földet igénylő cigány családok (ezek egy része hamarosan túl is adott az igényelt parcellákon).

„Az mondja egy cigány, aki nek kontorás volt a hegyen az apja, s annyi földje se volt, ahova a lábát letegye, hogy tagosítottunk, azt a kutya istenit, jön hogy megnyuvasszam, megfogjam a torkát, hát ez milyen munka, hát az én elődöm miért kínlódott annyit, s akkor előlem mindenki elveszi, még egy kontorás cigány is, az én örökségemet. Maradtunk a semmivel... sírva megyek el a föld mellett, amelyik a miénk volt... Az fáj a legjobban, hogy ezt mind a rokonok csinálták, hogy ezt mind a rokonok kellett csinálják, hogy az elődjüket ennyire megalázzák... Hogy ők ilyen hitványok lettek, ilyen ócskák lettek...” (66 éves magyar asszony)

Változások a cigány–magyar viszonyban

A cigány–magyar viszonyban a tulajdonlás körüli feszültség növekedése és az etnikai arányok változása nem jelenti a mindennapi kapcsolattartásban az elhatárolódások, a diszkriminatív viselkedés változatlán fenntartását. Az egymás mellett élés gyakorlatában a társadalmi szereplők tapasztalata inkább a határok oldódása, a két etnikum tagjai közötti közvetlenebb viselkedés és magatartásmód a mindennapi interakciós helyzetekben. A magyarok idősebb nemzedéke nem helyesli ezt a változást, a tisztelét, a megbecsülés hiányaként értelmezi a kapcsolattartási formák átalakulását.

Az emlékezet úgy tartja számon, hogy a „régi világban, az én időmben, tudja meg, hogy akkor volt egy tisztelet. A cigányok úgy tisztolték a magyart, hogy jó napot gazduram! De most a cigányok: te s tu, most közelebb vannak a cigányok a magyarokhoz, mind akkor.” (78 éves magyar asszony)

Az idős emlékezők fiatalága idején a mai helyzettel ellentétben a cigányokat kirekesztették a nyilvánosság reprezentatív színhelyeiről:

„Most a kultúrtermőt es újraépítették, nagyobbra, ezelőtt oda a cigányok nem mehettek bé, nem úgy, mint most, menyek bé a múltkor, s hát egy nagy fekete cigány ott ül legelő, jaj, úgy megijedtem, ezelőtt ilyen nem volt, csak a mozsikás cigányok mehettek be.” (77 éves magyar asszony)

Az idősök társadalmi kontrollja kiterjedne a kapcsolattartási formák, személyközi viszonyok szabályozására is, de ennek a törekvésnek ma csekély a hatékonysága:

„Mondom a leánykáknak, ne szervuszoljatok a cigányokkal, hát köszönjétek ill edelmesön s menjetek tovább, nem, hogy szervusz, szervusz... Ilyen ezelőtt nem volt, most igen-igen összebarátkoznak.” (78 éves magyar asszony)

A magyarok rosszállásával egy időben a cigányok elégedetten nyugtázzák a személyközi kapcsolattartási formák változását, de a magyarok elzárkóznak ettől a közeledéstől:

„Dezsőné azt mondja, nem olyan, mind ezelőtt, most beszélgetnek [értsd: közvetlenebbek – O. S.] a magyarok. Igen mondom, ejjsze a fekete fia veszen el egyet? [értsd: magyar leányt – O. S.] Én ilyeneket mondok nekik.” (78 éves magyar asszony)

A helyi magyarok önvédelmi stratégiájának része, hogy igyekeznek fenntartani az aszimmetrikus viszonyt, a – szerintük – normális egyensúlyt a cigány–magyar viszonyban. Ezt a viszonyt leggyakrabban a tulajdon védelme kapcsán kell újra és újra meg erősíteni, a szerepeket újradefiniálni.

„Aztán még figyelmeztessük, még ijesztgessük, de itteni viszonylatba nagy-nagy panasz nem lehet. Például a szomszéd faluba nagyobb problémák vannak, mi elég sakkba tartottuk még idáig őket, nem hogy gorombán, de még rászólunk, még így meg úgy, még vannak fiatal emberek, s no... Mikor olyan baj van együtt menyünk s egy kicsit tartnak tőlünk inkább, ha elmennek is lopni, elmennek más faluba inkább, megtörténik, hogy még a miénkbe is belécsapdosnak, egy szekér derék fűvet, vagy ezt, vagy azt. De azt is be kell lássuk, hogy ha már így van, ők is Isten teremtményei, s valahogy meg kell éljenek. Mert azt szokták mondani, hogy az szegény falu, ahol cigány nincs.” (58 éves magyar férfi)

Bár a kérdezettek elhallgatják a goromba konfliktuskezelési eljárásokat, terepmunkánk alatt úgy tapasztaltuk, hogy a feszültségek időnként fizikai agresszióban csúcsosodnak ki.

Esetbemutató

Pirosné megöregedett, túl van már a hetvenen, naphosszat elüldögél jó időben a falu főutcája melletti házak előtt, a központban, máskor a falu végi bár környékén, ahol az oda gyülekező „népeket” lehet látni. Órákig ül, ölbe ejtett kézzel, szótlanul, néha megigazítja állal alatt kopott fejkendőjét, majd mozdulatlanul gubbaszt tovább. Nincsen már különösebb elfoglaltsága nyári időben sem. Fájnak a lábai, nem ér el már a távoli erdőbe málnászni, szamócát, gombát gyűjteni járó fiatalokkal. Mezei munkára sem jár a magyar gazdákhöz, nem bírja a nehéz munkát. Néha sorra végiglátogatja a falu jó asszonyait, hátha akad valami kis munka a ház, a konyha körül, s ha nem is adnak éppen munkát, hátha valami enni való kerül, s aztán majd alkalomadtán ledolgozza, meghálálja az adományt. Ismerik őt már az asszonyok, s ő is igen a jó asszonyokat, mert vannak olyanok is a faluban, akiknek a kapuját semmi pénzért meg nem nyitáná. A jó asszonyok adnak hitelbe is, ha nagyon kéri őket, de Pirosné igazán kérni se szeret,

még a saját gyermekétől sem. Valamikor, ha elment a kukorica-földekre napszamba kapálni a fiatalokkal, vitte a sorokat, jobban mint ők, „de a napszám is kevés volt, a munka is hamar lejárt, csak néhány nap volt ez a kereset is”, de mégis jó volt, mert a napszám mellett még aznapra ételmet is kaptak a kapások.

Ma már ideje nagy részét üldögélve tölti el Pirosné, esetleg bebátorkodik a Dodó bárjába, ha nincs ott túl sok fiatal, leereszkedik féloldalasan a pad végére, ahonnan még a televíziót is nézheti: „*Bémentem az este is, oda leültem, oda künn... mikor még bémények, vaegy kicsit a televíziót is még megnezem, akkor jövők haza... Hogy teljön a nap s teljön az üdö.*” Mert mit is csinálhatna egy ilyen vénasszony, aki már csak módjával tudna dolgozni, ha munka kerülne is.

A falu fölé magasodó domboldalon, az agyagos mélytalajú szűk utca és a fenyves karéjában már csak néhány cigánycsalád lakik. Éltek itt valaha többen is, egész utcasor, de idővel „*elpusztultak az öregek, a házak, a helyek maradtak a magyaroknak*”, azoknak, akik az elhalálózott utolsó családtagot eltemették.

Pirosné házára, udvarára hatalmas diófa vet árnyékot, a ház faláról hull a sok évvel ezelőtt kékre meszelt sártapasz, a magas kőalapzatból kifordult kövek helye sötétlik a tornác alatti félhomályban. Ezt a házat akkor vásárolták, amikor még Pirosné családja népes és erőteljes familia volt a faluban. Apja s apósa is cigányprímás volt, amikor még a környéken becsülete volt a cigányzenének. Heten voltak a bandában, apósa „*a két szemivel nem látott, de hírös zenész volt erősen*”. De akkor másabb volt a helyzet mint ma, mert a legtöbb magyarnak volt birtoka, kinek több, kinek kevesebb, de majdnem mindenkinek annyi volt, hogy az Újévkor a magyar gazdákat zeneszóval köszöntő, kántáló cigányokat megkínálhatta foszlós kaláccsal, pálinkával. Régen sok állatot tartottak a magyarok, volt öt csorda a faluban, s a mellé pásztor is kellett elég, úgyhogy a cigányok közül sokan pásztor-

kodtak, „s abból is meg lehetett élni”. Aztán abból volt a más megélhetése sok cigány családnak, hogy a nagyobb birtokos magyarok szántóterületükből egy-két darab földet részes művelésre kiadtak a helyi cigányoknak: „bevettek egy-egy jó búzaföldet, törökbúzaföldet, megkapáltuk, az a miénk volt, a búzaföldet levágtuk, adtak egy-egy jó házikenyeret, adták a szalonnát, megfizették”. De hát ennek is vége lett akkor, amikor a magyar gazdák „beleestek a nagy kótába, ötvenkét kulákot csináltak a faluban”, s utána hamarosan meglett a kollektív is.

Pirosné férje egy erdővidéki szénbányában dolgozott, nehéz levegőjű, vizes, veszélyes munkahelyen. „Nem volt rendetlen”, nem hiányzott soha munkahelyéről, jó fizetése volt. De ezzel a keresettel nem elégedett meg, mert még munkaidő után a magyaroknak is dolgozott a faluban „ha a sítből” hazatért. „Az uram erőst nagy munkás volt, s az tette el, hogy mű sok gyermököt neveltünk. Nem kémélte magát, sokat dolgozott.”

A dolgoz ember családja támogatást, védelmet talált a faluban, a megbecsülést az is mutatja, hogy temetésekor falubeli magyar ember segítette a családot:

„Nézze meg, meg lehet kérdezni, ez a Jobb Pista az alelnök jó gazdánk volt erősen, szerette uramot, ő es állta a temetést, a tort, mindent, szerette, sokszor elmondta, még azután, hogy egy olyan cigányt... mind ennek a vénasszonnak az ura... az nem volt egy tolvaj, nem volt egy hitvány, senki vel nem vitatkozott, ő csak a sok nagy munkát kereste.”

A Vároldalra kapaszkodó szűk agyagos síkatoron annyi magyar ember ballagott ki a faluból a Piros György temetésére, hogy az udvaron „amikor meghalt, s erre a hitvány ronda udvarra kitettük, itt nem látott annyi helyet, ahova egytőt levessön, annyian voltak, olyan becsülete volt az én uramnak. Az uram nagy kaszás volt, ezők a zsombori magyarok, maga ha látta volna, hogy jöttek, mikor meghalt...”

Piros Györgyöt nem temették a faluvégi elhanyagolt, néhány gondozatlan sírból álló unitárius temetőbe, hiába, hogy a család *„az a vallásúak vagyunk, unitáriusok, de nem temetkőzünk oda, mert ott olyan nagyon köves, mert az uram es odavaló volt, de itt volt anyja s nannya s apja, s azt mondta, hogy oda a kövesbe ne tegyenek. Csak ide temetkőzünk a katolikusba”*.

Pirosnénak nem volt olyan segítsége, támasza a férje halála után, aki elrendezte volna a hivatalos formákat, hogy az utódlási nyugdíjat megkaphassa, amire a törvények értelmében jogosult lett volna. Az özvegy nagy sérelme ez, nem érte el, hogy most *„kapnék valami kicsi nyugdíjat utána, nem volt, aki utána járjon. Mert ezelőtt Köpecön, s ott Isten tudja hol dolgozott nagy bányákba...”* a férj, de hiába, nem volt, aki az ügyintézésben az asszonyának segítségére lett volna.

Régebb az élet a faluban a cigányoknak nem volt ilyen nehéz mint ma. A Pirosné gyermekei, ahogy munkaképes korba cseperedtek, elmentek napszámba, elmentek a kollektív gazdaságba vagy a szomszéd román falvak állami gazdaságaiba dolgozni. Mindig volt valahol munka a környéken, mindig lehetett pénzt keresni abban az időben, ha nem a mezőgazdaságban, akkor az építkezéseknél. S azzal a pénzzel akkor a család szükségletére elegendő élelmiszert, ruházatot lehetett vásárolni. Az élelmet ott vásárolták, ahol olcsóbb volt, vonatra ültek, nagy területeket bejártak az országban, elmentek még a fővárosig is: *„elmentünk egészen Bukarestig, akkor ott jobban lehetett vásárolni, s akkor el Udvarhelyre. Akkor, drága főnök úr, ezör lejből annyit hoztunk, hogy alig bírta az uram hátizsákba, ezör lejből...”*

Most azonban mások a helyi cigány családok létfenntartási feltételei. Alig van helyben munkaalkalom, a kollektívek, állami gazdaságok, építkezések megszűntek, a gazdák visszakapott birtokukat művelik, de ritkán kell a napszámos. Pirosnénak és gyermekeinek éppen úgy, mint a falu cigány családjai többségének,

„az élet erősen nehéz. A boltokban minden van, de drágaság van, s nincs mivel megvenni.”

Pirosné megélhetése a falubeli „jólelkű” asszonyok adományain alapul. Ezért igyekszik apró szolgálatokat tenni az asszonyoknak a kertben, a konyha körül: „én is mind menyek az asszonyokhoz, egyiknek ide, a másiknak oda, egy-egy kicsit, hogy valamit adjanak. A legtöbbször úgy vagyok, látott a faluban mennyit menyek erre-arra”. Pirosné nem minden esetben tudja viszonzni az adományokat, ha nincs munka, akkor is megszánják egy kis éllelemmel, hogy majd ledolgozza, vagy kölcsön kér, hogy ha majd pénze lesz, megadja a tartozást.

A magyarok néha elhívják a cigányokat kapálni, takarni, máskor oda se, „megcsinálják ők maguk, hogy ne keljen fizetni”.

Régebb is voltak, most is vannak cigányok, akiknek jobb sors jutott, nem volt és nincs annyi nehézségük, mint Pirosnénak: „de azok a régi gazdag cigányok, azok üstös cigányok voltak, ezelőtt üstökkel foglalkoztak, ordafőző üstökkel. Aztán kinyílt a szemük, nekifogtak kereskedni, jó eszük volt s ügyes emberek voltak, tisztességes emberek. De elkerültek, a házaikat mind magyarok s románok vették meg, lássa-e, most azok laknak ott.” Akik itthon maradtak, azok nem módosodtak meg, de innen is látható, hogy „most evvel a világgal van, akinek azelőtt is volt, van, akinek most is van, van, akinek nincs, de itt a faluban inkább ezek vannak a többségben a cigányok közül, akinek nincs. Akinek különösen sok van, mint például itt ennek a cigány kereskedőnek, mert van a faluban két bárja, de ez már nemi slakik itt, Brassóból jár ki, hozza az árut, autói vannak, csak a szülei laktak itt, ő maga már csak városon él mint úriember, de lássa-e, magyarok dolgoznak az üzleteibe, kenyeret ad a magyaroknak, ilyen is van de ritka” – mondja Pirosné kis büszkeséggel. A faluból elkerültek, megmódosodtak, „de üsmer, rokonság vagyunk” – ennyivel lehet az elsettségben vigasztalódni csak.

Más cigány csoportok is vannak, amelyek a mostani rendszerben jobban élnek, mint Pirosné családja:

„Sztán ott vannak a restás cigányok, azok is erősen jól viszik mostanában, azok csatornát csinálnak, s ilyen olyan edényt foldoznak, de most már aztán, hogy megváltozott a világ, kimennek Magyarba, feketéznek, most a restás cigányok úgy fel vannak lépve evvel a feketézéssel, mindenütt váltsák a pénzt. Udvarhelyt a piacon, mindenütt a forintot veszik, adják, teszik-veszik, százszor nagyobb gazdák, nem ilyenök, mint mi. De a restások nem itt élnek a faluban, csak mondom, hogy ezek, akiknek még jó életük van.”

„ Ott nem lakott annyi hitvány, mint most”

Vannak más cigányok is a faluban: a felsők, a patakiak, akiknek házai egy rejtett patakmederben bújnak meg.

Ezek a családok a kollektív idején költöztek a faluba, *„de ők nem dolgoztak abban a világban sem egyszer sem”*. Most alkalmi munkákból élnek: erdei gyümölcsöt gyűjtenek, seprűt kötnek, lábtörőt, kosarat fonnak, de gyümölcsöt is gyűjtenek pénzért egy-két pálinkát főző gazdának elhagyott faluszei kertekből és a mezei gyümölcsfákról. Pirosné családja ezekkel a patakiakkal nem közösködött, csak hűvös távolságtartó viszony volt közöttük: *„Az uram különlegős cigány volt, nem olyan, hogy menjen velök s társalogjon, a hitván népet nem szerette. A patakiakat meg osztán eppen nem. Miért nem mentek dolgozni, mit lopni mentek, tyúkásztok – mondta örökké”*.

Pirosnéék a mára már megfogyatkozott, régi helyi családokkal érintkeznek csak, akiknek elődeik is itt születtek, az üstösök és kalányosok, közülük többen előkelő kereskedők voltak, a két világháború között Németországot járták, de most, akik a faluba nemrég beköltöztek, azok viselkedése szégyenletes, ilyeneket amit ezek végeznek, a régi rendes cigány családok, akik itt születtek a faluban, nem tettek volna soha.

„Azok a felsők, azok nemes a műfajtánk, román cigányok, de úgy beszélnek, mind mű, mert ugye, itt a magyar faluba születtek. Itt vannak, nem es beszélnek románul, esetleg egymás között vaegy... S ismerjük egymást, csak nem járunk egymáshoz. Ott köztük es van magyar cigány család, van vagy négy család, s ők együtt barátkoznak, mert szomszédok. De itt mű nem vegyültünk velök sohasem.”

Mégis vannak az életnek pillanatai, amikor oldódnak a szigorúan fenntartott határok. „Volt úgy, hogy egy halál volt, vaj valami baleset volt, eljöttek. S mű es elmeneggettünk, mert ismerjük egymást, csak nem vagyunk bőven barátsággal. Úgyhogy mi nem foglalkozunk velük, s ők nem velünk, s isten ágya meg, s járjál.” Azok a régi rendes, nagy családok voltak, mind ügyes cigányok voltak, s magyar cigányok, nem hitványok, mind azok odafel. Ott sem lakott ennyi hitvány, mind most. Most es kettő-három el van zárva közülük, a boltokba bémentek, akkor tyúkásztak, akkor a mezőről pityókát szedtek. Úgyhogy hárman bé vannak zárva, a családjuk itthon van.”

De nagyon megfogytak a régi jó családok, s megajóelkü magyarok is.

Pirosné hat gyerekéből csak kettő él ma a faluban, a többi már házasság előtt szétszéledt a környék nagyobb községeibe, amerre inkább volt munka, megélhetési lehetőség. Állami gazdaságok környékén, bányavidékeken telepedtek meg a hetvenes-nyolcvanas években, ott élnek ma is.

A családot elhagyó leányok már házasságuk előtt gyerekeket szültek, ezeket hazaadták az anyjuknak, Pirosné nevelte: „hat gyermököt neveltem főnök úr, amelyiköt a leányok idedobták nekem, én mind felneveltem... négy gyermököt, akik nem is ismerték az apjukot.” Férje akkor állami alkalmazott volt, sokat dolgozott itthon a faluban is, „az tette el olyan hamar, hogy mi annyi gyermeket neveltünk” – sóhajt Pirosné. Házas gyerekeinek mind nagy családjuk van, ő néha felkerekedik, sorra járja őket: „Itt is

ülök egy kicsit, oda is menyek” – mondja szomorúan. Aztán csak visszatér a faluba, nincs megállása egyiknél sem, egyik leánya idegbeteg, mindenütt nagy a szegénység, sok a gyerek. Jó vejei vannak, marasztalják, hogy maradjon, *„miért megy haza, otthon csak étlenkedik”* - mondják neki, amikor menni készül, de ő nem marad, nem kér egyiktől sem semmit, csak visszatér a faluba, *„majd csak a Jóisten kirendeli a mindennapi”*. Még itt a szomszédban élő fiától se szívesen kér *„még a fiamhoz se menyek, hogy adjon egy szelet kenyeret, vagy ha főztek egy tányér ocska levest”* – mondja lemondóan. Valamelyik unokája mindig itt van vele, így nyárban *„gombát, krumplit süt a kályhatetőn”*, tüzet gyújtanak a közeli fenyőerdőből összegyűjtött gallyakkal.

Egyik fia még nem családos, ez azért nem jöhet haza, csak bujkálva, éjszaka, mert egy kölcsön kapott összegért üldözi néhány helyi magyar fiatal, annak ellenére, hogy Pirosné szerint a fiú *„megadta s ügyes, így amikor jön szegény haza, hogy valamit felvegyen magára, vannak hitványok, akik béárujják, tiszta semmiért, de már hányszor, hányat megverték”*.

Nehéz az igazságot megvédeni akkor, amikor a fizikai veszélyeztetettség a nagy gond. Mert a helyi agresszív magyar fiatalok itt *„a milicistákkal olyan köttetésben vannak, hogy mikor sokszor feljönnek ide a faluba akkor addig itassák, etetik, s azok tanítsák, hogy üssék, vágjátok. Olyanok ezek a homoródi milicisták.”*

De a helyi magyarok közül egyesek nemcsak a Pirosné családjával ellenségesek. Nemcsak Pirosné fia keveredett konfliktusba az utóbbi időben a magyarokkal, mások is: *„Innen a faluból már három család el kellett költözzön, ilyen dolog régen nem történhetett volna meg. Tudja, mit mondott az egyik magyar ember, mikor megverték az egyik felső cigányt, aki nem is volt hibás, azt mondták, hogy nem baj, vegye észre magát, tudja meg, hogy ki az úr itt a faluban. Hiába születtek itt ezek a cigányok, el kell vándoroljanak: itt bent lakott egy testvéröm neköm, ebbe a*

Ceudeșcu világba, ez a Stella, amelyik az irodába volt valamikor, nem volt hol lakjon, ezt az óvodát odaadták nekik. Nagy család volt, volt két fiúcska, s a felesége, hát a magyaroknak mit csinált-mit nem, pedig az es egy jó munkás volt, beléköttek, részögon megverték, éjjel mind az ablakon szöktek ki. El kellett vándorol-janak, pedig mind itt születtek. Ott vannak szegényök Kacán, ott a komplexnál.”

Akit agresszió ér a többség részéről, nemigen tudja magát védeni, igazságát nehezen találja meg a barátságtalan világban. Pirosné fiának nincs lehetősége, hogy a törvényes fórumokon keressen elégtételt, abból az egyszerű körülményből következően, hogy nincs pénze utazásra: „*Úgy es volt, hogy idáig hazakerget-ték, tiszta vér volt, jelöntöttük ennek a Bezsánnak, azt mondta, hogy váltsunk orvosi bizonyítványt, menjünk Brassóba, de mivel menj? Avval maradt. Valahogy meggyógyult, s csinált egy csomó büntetést, hogy két vagy három hónapot egyszerüen vitték bészárni, nem csinált – úgy ahogy maga nem csinált – ő sem csinált semmit.”*

„*Hítvány nyomorult életbe vagyunk mü itt a faluban*” – összeg-zi lemondóan Pirosné a családjá helyzetét. Nemcsak azért, mert nincs munka, szükös a megélhetési lehetőség, hanem mert bajok vannak a cigányok és a magyarok között. A magyar fiatalok nagyon agresszívek, zaklatják, „vadásszák” a cigányokat, a harc a szaporodó létszámú, gyakori „mezei lopócskálásból” is élő cigányok és a javaikat féltő magyar családok között még koránt-sem dőlt el. Ősz felé, ha elveszett a kertekből a vetemény, krumpli, takarmány, akkor a magyarok határozottan állítják, hogy a tettesek a pataki cigányok voltak, jóllehet volt példa arra is, hogy magya-rok dézsmálták a pap kertjében a gyümölcsöt, de ezt elfelejtik, csak a cigányokat vádolják mindenféle lopással. „*Régebb is volt úgy, hogy rea voltak esve a cigányokra. Nem mindegyikre, mert én se foglal kozok senkivel, mert nem nezik, hogy öreg vagyok-e,*

úgymegvernek, megrugódnak, egyszer esszementemegy magyarral, mondom, az énfi amitt születött, shakölcsönként, megesadta, akkor miért kell vadásszátok... Osztán mehet az ember, mert törvény van, de mindenüvé pénz kell." Itt ennél a kökemény akadálnál megáll minden érdek- és i gázságkeresés, nincs tovább, amiről terveket szőni.

„Hitványok” a helyi magyarok, de azért csak tőlük kell megszerezni valahogy a betevő falatot, amikor nincs az embernek az udvarán még bár egy tyúk sem. Az alamiznaszerzés váltakozó szerencsével jár: „sokszor adnak valamit, sokszor nem, s úgy is eltelik. Reá vagyok szokva avval is” – ha nem kerül egy napra semmi a magyaroktól. A szorongatott helyzetekből csak a jól elkü asszonyok segítik ki: „Én a tegnap megszorultam erre a Marikára, mondom neki, Marika, ott szegénység van, ahol még só sincs, de nincsen még sónk sem, osztán mikor lesz pénzöm, megadom. Hagyjon béké vénasszony – azt mondja. Még van úgy sokszor, hogy még adogat kenyeret es, még úgy es van, hogy behív, megkérdi ett-e ma, erősen finom kicsi fehérsnép, mondom, adj egy kicsi sót, van vajegy pityókám, hát mit es egyem.”

A családtól nincs segítség mert a szomszédban lakik a fia, de „attól se követölhetők, annak is munka nemigen van”.

„Most már nem ér semmi semmit” – legyint lemondóan. „Még vannak jó asszonyok, s nyújtanak egy-egy falást. Az nekem elég. Csak egészségünk legyen, hogy ne kerüljek ágyba, mert ha ágyba kerülsz s senki d sincs... Csak a Jói stenbe bízunk, abba bízunk.”

A végső összehúzóadás, a helybeliség feladása, az utolsó állomás közeledése szomorú rezignáltsággal tölti el Pirosnét. „Én is elvándorolok. Elmenyek valahova, a sok gyermek közül valamelyiknél megakadok. Mert itt nincs mit csináljak. Tél jő, fa kell, innen hoztam a fenyőből...” A „valahol majd megakadok” bizonytalansága, az utolsó állomás felé készülődés rezignált hangulata, amikor az ember már fel kell, hogy adja azt, amihez még mi ndig

ragaszkodik, hogy még a gyermekétől sem kér egy tányér levest, inkább étlen lefekszik.

„Azt mondtam, akárki megvenné ezt a kicsi kalibát s ami benne van, elköltözöm innen, mert itt nem lehet, hogy az ember legyen, olyan magyarság van, erősen hitván magyarság van.”

A létezés utolsó, megmaradt kerete a ház, ami kor már a falubeli kapcsolatok nem nyújtanak biztonságot többé, ezt is fel kell adni, el kell menekülni, valamelyik gyermeknél meghúzódni a hátralévő napokra.

